

ФИЛОСОФИЯ, ДІНТАНУ

ӘОЖ 2-41; МҒТАР 21.41.35

<https://doi.org/10.47526/2020/2664-0686.032>

А.С. ҚАБЫЛОВА*

философия ғылымдарының докторы, профессор
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.), e-mail: kabyl72@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-2455-103X>

ТӘУЕЛСІЗ САНА ҰҒЫМЫ: ИСЛАМДАҒЫ МОТИВАЦИЯ
ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ЖҮЙЕСІ

Ұсынылып отырған мақалада халқымыздың дәстүрлі танымы мен діни ұстанымдары тоғысатын ұлттық менталитетін, құндылықтық бағдарларын пайымдау хақында ынталандыру шаралары тәуелсіз сана деңгейінде нақтыланып, исламдағы мотивация тұжырымдамасы мен оны «ұлттық бірегейлікті сақтау» үшін ұлттық модельді насихаттауға қабілетті креативті ойлау жүйесі арқылы зерделеуге қадам жасалады. Себебі, бұл мәселе қазіргі таңда жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Құран мен шарифат талаптарын заманауи сұраныстармен байланыстыра отырып, қоғам өкілдерінің қажеттіліктері мен тілектерін ынталандыру, олардың алға жылжуына түрткі болатын ерекше ой мен пайым деңгейін дамыту үшін білім мен зердені орнықтыру кезек күттірмейтін мәселе. Осы нысанаға жету үшін әдебиеттерге жан-жақты шолу жасалды, ғылыми журналдар мен ғаламтор мәліметтері қолданылды. Тұжырымдамаларымыз дәлелді болу үшін Құраннан түпнегізді мәліметтер алынды. Күтілетін нәтиже адам мотивациясы мен мінез-құлқын түсінудегі білім мен зердені орнықтырған сәтте айшықтала түседі.

Кілт сөздер: рухани жаңғыру, тәуелсіз сана, ислам, Қасиетті Құран, Мұхаммед пайғамбар, мотивация, креативті ойлау, Маслоу теориясы, тайм-менеджмент, дүниетаным.

A.S. Kabylova

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Nur-Sultan), e-mail: kabyl72@mail.ru

The Concept of Independent Consciousness: the Concept of Motivation
and the System of Creative Thinking in Islam

This article presents an independent way of thinking that promotes the development of a national mentality and values that combine traditional and religious beliefs, as well as the motivational concept of Islam. Because this issue is not currently sufficiently studied. It is essential to establish a theory of knowledge and intelligence in order to stimulate the needs and desires of

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Қабылова А.С. Тәуелсіз сана ұғымы: исламдағы мотивация тұжырымдамасы мен креативті ойлау жүйесі // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2020. – №4 (118). – Б. 7–18.

<https://doi.org/10.47526/2020/2664-0686.032>

***Cite us correctly:**

Kabylova A.S. Táyelsiz sana úğymy: islamdağy motivatsına tujyrymdamasy men kreativti oılaú júesi [The Concept of Independent Consciousness: the Concept of Motivation and the System of Creative Thinking in Islam] // *Iasaıı únıversıtetınıń habarshysy*. – 2020. – №4 (118). – B. 7–18.

<https://doi.org/10.47526/2020/2664-0686.032>

society's representatives, linking the requirements of the Koran and Sharia with modern requirements, and develop a special level of thinking and reasoning that promotes them. Literature reviews, scientific journals, and online sources were used to solve this problem. Information from the Koran itself was used for the reliability of the research. In the course of the research, we pay special attention to the fact that Islam is a value reference point among its followers. The expected result is shown at the moment of establishing knowledge and skills in understanding the motivation and behavior of a person.

Keywords: Spiritual modernization, Independent consciousness, Islam, Holy Quran, Prophet Muhammad, motivation, creative thinking, Maslow theory, time-management, worldview.

А.С. Кабылова

*доктор философских наук, профессор
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Казахстан, г. Нур-Султан), e-mail: kaby172@mail.ru*

Понятие независимого сознания: концепция мотивации и система креативного мышления в исламе

В статье продемонстрирован независимый способ мышления, способствующий развитию национального менталитета и ценностей, сочетающих в себе традиционные и религиозные верования, а также мотивационную концепцию ислама. Данный вопрос представляет интерес ввиду его недостаточной изученности. Первоочередной проблемой представляется расширение интеллекта и познавательных способностей для развития особого мышления и понимания, которые стимулируют потребности и пожелания представителей общества и способствуют их продвижению во взаимосвязи заветов Корона и шариата с требованиями современной эпохи. Для достижения этой цели выполнен подробный обзор литературы, в котором использованы данные научных журнальных публикаций и онлайн-источников. Аргументировать результаты исследования помогают также оригинальные сведения из Корана. Ожидаемый результат проявляется в момент закрепления знаний и умений в понимании мотивации и поведения человека.

Ключевые слова: духовное возрождение, независимое сознание, ислам, Священный Коран, пророк Мухаммед, мотивация, креативное мышление, теория Маслоу, тайм-менеджмент, мировоззрение.

Кіріспе

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының «XXI ғасырдағы ұлттық сана туралы» бөлімінде қоғамның және қала берді әрбір қазақстандықтың санасын рухани жаңғыртудың бірнеше бағыты айқындалған. Соның бір бағытының мәні – сананың ашықтығы, яғни әлемде не болып жатқанын түсіну, жаңа технологиялық тәртіптің ағыны тасымалдап әкеле жатқан өзгерістерге дайын болу, басқалардан үйрену, озық тәжірибені қабылдау. Осындай аксиомалық байлам беруге ешқандай кедергі жоқ деуге толық негіз бар. Кесіп айтқанда, экономикалық-саяси бағытта алға ұмтылу – ең әуелі рухани құндылықтар талабына сай келетін қоғамдық таным мен болмыс деңгейінің мәртебесіне байланысты болмақ. Ұлттық жаңғырудың басты шарты – жеке ұлттық код ұғымымен айғақталатын бірегей мәдениетімізді сақтап қалу. Тәуелсіз еліміздің ертеңі үшін бұлдыр түсініктен түңіліп, болашақтың күре тамырына балта шабатын көмескі адасулардан алшақтап, тарихи алтын көмбелерімізге мархаббат көрсетіп, оны заманауи талаптарға бейімдеп, тарихи сабақтастықтың көпірін жаңартып, тәуелсіз сана деңгейінде ой толғамдарымызды мәлімдейтін, қатпарлы түйіндеріміздің әуелгі де баянды лепесін білдіретін уақыт жетті. Бұл үрдіс біртіндеп талғамы жоғары жаңа санаға пәрменді орнығып, киелі мұраға кәміл сенетін қоғамның кемел

тұлғаларын дайындайды. Осы орайда жас ұрпақ прагматикалық құндылықтарға мән беретін тұтынушылық және еліктегіш сананың құрықтағыш құрығынан сытылып шығып, өз дүниетанымын жаңғыртып, имандылық қағидатын меңгеру сатысында, діндарлық кеңістігін кеңейтуге мүдделі ұйғарымға келері хақ. Зымыраған уақытта адам баласы биологиялық және психологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көптеген ынталандыру, яғни мотивациялық тәсілдерге жүгінеді. Бұл жолда дәстүрлі ойлау жүйесіне бағынбайтын креативті ойлану – жаңашыл құбылыс, ол аса күрделі феномен бола отырып, қажеттілік құралына айналады.

Әдіснама

Ұсынылып отырған мақаланы зерттеу барысында салыстырмалы талдау, аксиологиялық талдау, нақтылық пен даму принциптерін жүйелі тұрғыда қарастыру сияқты ғылыми әдістер қолданылады. Еңбектің әдіснамалық негізіне дінтанушылардың ғылыми еңбектері мен ислам дінінің негізгі дерек көзі – Қасиетті Құран кеңінен пайдаланылды.

Исламдағы мотивация тұжырымдамасы

Ислам – Жаратушымыздың адамзатқа берген өмір сүру үлгісі, ал мұсылман адам өзінің күнделікті өмірінде тыныштықты сақтап қалуға тырысады, егер олар жаратушының меңзегенімен жүретін болса, оларға жұмақтан орын белгілеу туралы сыйақы уәде етіледі. Құранға сәйкес Алла тағала адамды басқа тірі жан иелеріне қарағанда өзгеше сипатты жаратты, тәнмен қоса саналы рух берді. Бұл ілімдер Мұхаммед пайғамбар арқылы адамзатқа жеткізіліп, ол бір кітапқа топтастырылып, Құран кітап түрінде бізге танылды. «Бұл кітап (Құран) ешқандай шек-шүбәсіз, тақуаларды тура жолға бастаушы. Олар ғайыпқа сенеді, намаз оқиды, өздеріне берген ризықтан (Алланың жолына арнап) жұмсап тұрады. Олар саған түскен кітапқа және сенен бұрынғыларға түскен кітаптарға сенеді, ақыретке күмәнсіз сенеді» [1, 3-б.] делінген Бақара сүресінде. Қасиетті кітапта адамға қажетті барлық арман тілектердің жауабы табылады, әлеуметтік экономикалық аспектілер қарастырылып, тұлғалардың физикалық және психологиялық әл-ауқаты айтылады. Алла тағала адамды ең ізгі мақсаттар үшін жаратты. Өмірдің өзі – ислам дінін ұстанушылар үшін ынталандыру нысаны. Жәннат пен тозаққа қатысты аспектілердің өзі адамның мінез-құлқын қалыптастыру мен басқаруда мотивациялық фактор ретінде жүреді.

Исламдағы мотивацияның ертерек мысалын Адам ата мен Хауа ана оқиғасымен байланыстыруға болады. Құранда айтылғандай олар шайтанның азғыруына еріп тыйым салынған жемісті жеп, Аллаға мойынсұнбады және соған сәйкес жазаланды. Бұл туралы Ағраф сүресіндегі «Қиямет күні олардың ахуалын оларға біліктілікпен айтып береміз. Біз олардан алыстаған емеспіз» деген жолдардан байқаймыз [1, 152-б.].

Кейбір ерекше аяттар мен хадистер адамдарды ынталандыруда маңызды рөл атқара отырып, үлкен идеяларға жетелейді. Бұл турасында Әнғам сүресіндегі (6:160) «Бір жақсылық іс істеген адам он есе сауапқа ие болады. Бір жаманшылық істеген адамға тек істегеніне лайық жаза беріледі, оларға әділетсіздік істелмейді» [1, 151-б.] дегенге көңіл бөліңіз. Бұл аяттың концептуалды мәніне үңілетін болсақ, әрбір адам өзінің жақсы немесе жаман әрекеттері үшін міндетті түрде жауапқа тартылады. Сол сияқты жамандық жасаудан бас тартып, қалыс қалғандар сауапқа бөленеді. Мүміндер үшін жамандық жасаудан аулақ болып, жақсылық істерге көбірек ұмтыла отырып, Алланың сауабы мен уәдесіне талпыну мотивацияның ең шебер үлгісі болмақ. Жаратушының жариялаған марапаттары мен бұйрығы избасарларының санасы мен мінез-құлқына әсер етіп қана қоймай, мотивацияны күшейтеді. Бұл туралы хадистерде «Кімде кім жақсылық жасауға ниеттеніп бірақ, жасамаса, Хақ тағала оны толық жасалған бір жақсылық есебінде жазады. Егер жақсылық жасауды ойға алып, оны жүзеге асырса, Аллаһ тағала сол бір ғана жақсылығы үшін он сауаптан бастап, жеті жүз есеге дейін, тіпті, одан да еселеп сауап жазады. Ал егер іштей ұйғарған

жамандығын жасаса, Аллаһ тағала сол жамандықты ғана жазады» деген (*Бұхари, риқак 31; Муслим, иман 207*) [4, 18-б.].

Егер адам қандай да бір амал жасаса, Алла тағала оған разы болып, игі істері үшін марапаттай ма, жоқ па? Алланың разылығын алмағандар дұрыс емес әрекеті үшін жазаланады ма? Бұл туралы Бақара сүресінің 30-аятында келесідей түсіндіріледі: «Кезінде Раббың періштелерге: «Мен жер жүзінде халифамды белгілеймін» – деген еді. (Сонда періштелер) «Жер жүзінде бұзықтық істеп, қан төгетін біреуді жаратасың ба? Ал біз сені ерек деп ұлықтап, пәк деп мадақтаймыз» – деді. Алла: «Ақиқатында сендер білмегенді мен білемін» – деді» [1, 7-б.]. Бұл аятта Алла тағала жер бетіне өзінің хабарын жеткізетін және адамдардың игі істер жасауына мұрындық болатын жол көрсетушіні, яғни мотиваторды жөнелтетінін мәлімдейді. Періштелер болса тағайындалатын халифке қатысты шешімге алаңдаушылық білдірді. Бірақ жасырын және көрінетін нәрселерден хабардар, өткеніміз, қазіргіміз бен болашағымыз туралының барлығын білетін Аллаһ тағала бейбітшілік хабарын ұрпақтан ұрпаққа тасымалдайтын, адамдардың дұға қылып игілікті істер жасауына талпындыратын елші келбетінің талқыланбайтындығын кесіп айтады. Кейін Юнус сүресінде (10:2) «Өз іштеріңнен бір кісіге: «Адамдарды (Алланың азабынан) сақтандыр, иман келтіргендерді Раббыларыңның қасында олар үшін жоғары мәртебе барлығымен қуандыр» деп хабарлағанымызға бұл адамдар таңырқай ма? Кәпірлер: «Бұл әшкере сиқырлық» деді» [1, 209-б.] деген Құранның мәтініне үңілсеңіз – Оның ізімен жүріп, еліктеп, мүміндерді шабыттандыру үшін Пайғамбардың белгіленгені айтылады [2]. Бақара сүресінің тағы бір аятында (1:148) жақсы іс жасауға ұмтылындар, жақсы іс жасауға бәсекелес болындар деп ынталандырады. Құрандағы анықтамасы: «Әр адамның бет берген бір құбылысы бар. Жақсылыққа асығындар. Қайда барсаңдар да, Алла бастарыңды бір жерге келтіреді. Алланың барлық нәрсеге құдіреті жетеді» [1, 24-б.]. Әли Ғимран сүресінің 133-аятында «Раббыларыңнан, жарылқауына және тақуаларға арналған, кеңдігі аспан мен жердей келетін Жұмаққа асығындар» [1, 68-б.] деп кешірім мен сауап іздеуде адамдардың бір-бірімен бәсекелес болуына жігерлендіреді [3, 6-б.]. Осы нұсқаулар мен уәделер игі істер жасауға қосымша түрткі болады.

Ахзаб сүресінде (33:21) Аллаһ тағала жіберген пайғамбарының мінсіз жүріс-тұрысы мен моральды келбетін ерекше атап өтеді. Үлгі ретінде көрсетіп, адамдарға оның мінез-құлқы мен ғажайып істеріне еліктеуді ұсынады. «Расында сендер үшін, Алладан ақырет күнінен үміттенгендер мен Алланы еске алып тұратындар үшін Расулуллада әлбетте тамаша өнегелер бар» [1, 421-б.] деген үндеуді түсінген жамағат міндетті түрде құлақ асып, Алла мен ақырет күніне үміт артары айғақталады. Сол сияқты жақсылыққа шақыратын, қателік жасаудан алыс болуға итермелейтін, жағымсыз жазалар туралы алдын-ала ескертетін, пайғамбардың өмірлік ісі мен оның ілімдерінің әр түрлі аспектілерін қамтитын хадистер көптеп кездеседі. Әбу Нурәйра: «Пайғамбарымыз: «Жұмаққа жүрегі құстың жүрегіндей адамдар кіреді (ғалымдардың айтуынша олар жүрегі бейне бір құстың жүрегіндей дір-дір етіп, Аллаһтың бұйрықтары мен тыйымдарына аса сақ қараған, әрі әрдайым Аллаһқа тәуекел етумен болғандар) (*Муслим, жәнна, 27*) деген хабарды бізге жеткізді [4, 48-б.]. Тағы бір хадисте «қызметкердің жалақысын тері кепкенше беру керек» (*Ибн Маджа, сунан*) делінген, бұл адамдардың құқықтарын құрметтеудің көрінісі және тиесілі төлемдер уақтылы берілсе наразылық білдіруге жол берілмейді, оларды шынайы еңбек етуге ұмтылдырады деп түсіну керек.

Адамгершілікке толы мінез-құлық – табысты өмірдің іргетасы. «Шын мәнінде Аллаһ тағала сендердің дене-бітімдеріңе де, түр-тұрпаттарыңа да емес, жүректерің мен істеріңе қарайды» [4, 16-б.]. Алайда нақты өмірде адам моральды дилеммаға тап болуы мүмкін. Осындай жағдайларда Қасиетті Құран мен хадистер ұсынатын сыйақы мен жазаның мотивациясы мінез-құлықтық тәртіпке көп септігін тигізеді. Себебі базалық адами психика сыйақы мен жазалау негізіне сүйене отырып, шешім қабылдайды. Қазіргі заманғы әсерлі де

танымал психолог Б.Ф. Скиннер өзінің «Beyond Freedom and Dignity» [5] еңбегінде «дұрыс әрекет» немесе «бұрыс әрекет» ұғымына эксперимент жүргізе отырып, барлық қабылданған шешімдер «сыйақы» мен «жазалаудың» нәтижесі деп дәлелдейді. Скиннер ислам дінін көптеген ережелер мен нормалардың жиынтығы топтасқан құзырлы агенттік ретінде қарастырады, яғни адам психикасын зерттеу барысында ислами қондырғыларды «жағымды», «жағымсыз» форматта пайдаланып көрген. «Адамның ғылыми көзқарасы қызықты мүмкіндіктерді ұсынады. Адамның адамнан нені жасай алатынын әлі көрген жоқпыз» [5, 210-б.] деген қорытынды береді. Скиннердің теориясын жалғастырушы Сильберман да дәстүрлі діндер мен институттар адамның мінез-құлқына, ойлау қабілетіне және эмоцияларына әсер етуі әбден мүмкін деп қолдау көрсетеді [3, 9-б.].

Адамзат ерік-жігері мен ақыл-парасаты арқылы материалды қажеттіліктеріне қол жеткізеді, әділдік пен әділетсіздіктің және адалдық пен арамдықтың ара жігін ажыратады. Мұсылман кісінің әрбір әрекетінің ең үлкен уәжі – бұл Алланың разылығы. «Жаратушы бәрін біледі және бәрін көреді» деген сенім. Бұл сенім жүрекке орнығып, Жоғары болмыстың наразылығын тудыратын кез келген іс-әрекетті тоқтатады. Жақсылық жасауға бағытталған ниет Алланың разылығы үшін жасалады. Әнастан жеткен хадисте Мұхаммед пайғамбар: «Алла тағаланың: «Егер құлым Маған бір сүйем жақындаса, Мен оған бір шынтақ бойы жақындаймын. Егер ол бір шынтақ бойы жақындаса, Мен оған бір құлаш жақындай түсемін. Маған жүріп келсе, Мен оған жүгіріп келемін», – деп айтқанын жеткізді» делінген (*Бухари, таухид 50*) хадистерді мүміндер әлбетте назарда ұстайды.

Исламдық тұрғыдан мотивация көп зерттелмегендіктен бұл ізденіс салыстырмалы түрде Қазақстан ғылымы үшін жаңа зерттеу саласы болып табылады. Ол Құран, хадис және сүннеттегі маңызды уәждемелік жағдайларды жан-жақты талдау барысында мотивация мәнмәтіні арқылы исламның бейбітшілікті қамтамасыз етуге қосқан оң үлесіне тоқталу жүзеге асырылған кезде нақтыланады. Адамзаттың дамуы бейбітшілік жағдайда ғана өз мәресіне жетеді деген ислами тұжырымдама он төрт ғасыр бойына ынталандыру ырғағын бір сәтке де әлсіреткен емес. Христиандық пен иудаизмнің тарихы да осы үрдістермен қат-қабат байланыста екенін заманауи батыстық зерттеушілер назардан тыс қалдырмайды. Исламдағы мотивацияның христиандық пен иудаизмдегі ұстындармен туыстық сипатта екенін естен шығармағанымыз дұрыс.

«Мотивация (ағылш. motivation) – қолданылу ыңғайына қарай қазақша «ниет», «түрткі», «кірісу», «жігерлену», «ынталану» сөздерінің мағынасына жақын келетін, қазіргі заман мәдениеті мен гуманитарлық ғылымдарында кең қолданылатын ұғым. Бұл ұғымды алғаш рет немістің иррационалды волонтаризм философы А. Шопенгауэр өзінің философиялық шығармасында жеткілікті төрт негіздің бірі ретінде қарастырған. Moveo латынша сөз болып, «қозғалу, әрекет ету» мағынасын береді, демек motivation сөзбе сөз мағынада «қозғалту, әрекетке келтіру» мағынасын береді. Бірақ қазіргі заман мәдениетінде ол тіке мағынасында емес, көбіне көп ауыспалы, жетілдірілген, түрлендірілген мағынада қолданылады» [14]. Мотивация – мақсатқа бағытталған, жол жөнекей мінез-құлықты қалыптастыратын әрекет күші. Адамның таңдаған бағытын анықтайды және неге сол бағытты ұстанғанына жауап беретін жетек құралы. Күнделікті өмірде адамдар үнемі ынталандырушы және қозғаушы факторларға тап болады. Ең әуелі отбасын қамтамасыз ету үшін жұмыс істеп, ақша табуды көздейді, егер шаршаса кезекті демалыс пен үстеме жалақыға ұмтылады. Мотивация – адамның іс әрекетіне деген сенімділікті талап етеді, сонымен қатар жетістік факторы ретінде қызмет атқарады. Тарихи мысалдарға қарасақ, мотивацияның үлкен деңгейін танымал көшбасшылар қызметінен аңғаруға болады. Мотивациясы әлсіз адамдардың құлшынысы аз, қажеттілік иерархиясы төменгі деңгейде болады немесе қарапайым қажеттіліктерге қол жеткізуді жалғастыра береді, алайда өмірге теріс көзқараста болып, жеке табыспен шектеледі. Жалпы адамның барлығында нақты әрекеттерге қатысты ерекше қажеттіліктер мен тілектер жиынтығы болады. Осы

қажеттіліктер мен тілектер – мотивацияның негізгі қозғаушы күші болып табылады. «Мотивация» сөзі латын тілінен аударғанда «қозғалу» дегенді білдіреді. Қазақ тілінде бұл термин «ниет», «түрткі», «кірісу», «жігерлену», «ынталану» сөздерінің мағынасына жақын келеді.

Адам баласы биологиялық және психологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көптеген мотивациялық тәсілдерге жүгінеді. Биологиялық уәждерге адамның негізгі қажеттіліктері «тамақ, су, баспана, жыныстық қатынас, ұйқы, физикалық тәуелсіздік» [6] сияқты т.б. ұғымдар жатады. Биологиялық қажеттіліктер қанағаттанарлық деңгейде болса, адамның өмір сүруі жеңілдейді. Ал, психологиялық мотивацияға жетістікке жету, басқалардан ерекшелену, айла-шарғы жасау күйлері жатқызылады. Алайда, осы екі бағытқа қарағанда діни мотивация жоғары сатыда, ізбасарларына ерекше деңгейде ықпал ете алады.

Дін адамның мінез-құлқына әсер етіп, барлық дерлік іс-әрекетінің қозғаушы күшіне айналады, адамның тұлғалық өлшемін анықтайды. Олар мыналар: «идеализм, физикалық белсенділік, қызығушылық, күш иесі болу, отбасын құру, тәуелсіз күй кешу, ар-намысты бағалау, қиялға берілу, тәртіп, әлеуметтік байланыс, үнемдеу, кек алу, әлеуметтік мәртебе мен тұрақтылық». Бұл дегеніңіз ислами пайым – адамның өмір сүру себептері мен мінез-құлқы туралы кең идеяларды ұсынады. Осы көрсетілген тапсырманы орындау үшін қажетті мотивация тұжырымдамасы мен маңыздылығын түсіну жеткілікті. Ислам діни адамның дүниеге келуінен бастап, бақилық болғанға дейінгі аралықтағы өмір сүрудің толық үлгісін көрсетеді. Іс жүзінде өмірдің барлық аспектілері Құран мен сүннетте қарастырылған. Алайда ислам дінін әр түрлі дәстүрдегі мәдениет өкілдері ұстағандықтан, осы әртүрлілікке байланысты кейбір мәселелер дауласуға болатын ой мектебін тудырады [8, 3-б.]. Қоғамда өзінді қалай ұстайсың, қоршаған ортаға қатынасың қай дәрежеде, сондай-ақ еңбектің адам үшін қаншалықты маңызды екендігіне баса назар аударады. Ісіне жоғары ынталы болып, социумда сыпайылық танытқанға осы дүниелік және илаһи сыйлар тағайындалады. Биологиялық және психологиялық мотивациялар инстинкт теориясы сияқты аштық пен өлімнен қорғанудың уақытша тәсілдері ретінде байқалса, ал мотивацияның діндарлық бастаулары уақытша емес, адам санасына терең орнығып, тұрақты жағдайда болады. Алла тағала адамды топырақтан жаратты, оған дем салды, дене мен рухының талаптарына сай ерік-жігер мен көрсе қызарлықтың арасында өзіне қажетті нұсқаларды таңдай алатын, басқа тіршілік иелерінен ерекше тұратын жоғары деңгейдегі интеллектіні қондырды. Сондықтан Абрахам Маслоу теориясына жүгінетін болсақ, исламдық мотивация қажеттілік иерархиясын жоққа шығарады, олай болса биологиялық және психологиялық мотивация – ислам мотивациясының алғашқы кезеңдерінде жүретін процесс. Оны бөліп қарастырып, жеке бағыт ретінде талдаудың қажеті жоқ деген пікірдеміз. Ақыл мен рухы бар адам ең әуелі керек шарттылықтарды қанағаттандыру үшін психологиялық деңгейді таңдайды. Маслоудың айтуынша алғашқы қажеттіліктер қанағаттандырылғаннан кейін адам *Нәфс Аммара (Nafs Ammārah)* деңгейінен *Нәфс Лаввама (Nafs Lawwāmah)* деңгейіне өтеді. Бұл деңгейде адам физиологиялық және руханилық қажеттіліктердің арасында торға түскендей күй кешіп, таңдаудың тығырығына тіреледі. Егер адам Алла тағаланың қалауын орындауға уәждеделген болса, мотивацияның ең жоғары сатысы – өзін-өзі тануға *Нәфс ал Мутма'инна (Nafs Al Muṭma'innah)* деңгейіне көтеріледі [6, 29-б.]. Қалай деген күнде де исламдағы мотивация жалпылық нышанды қамтиды, заманауи мотивациялық талаптардың кейбір сұраныстары оның шеңберіне сыймайтын кездері де болады. Мотивацияның өзінің оң және теріс түрлері бар. Біреудің тарапынан мәжбүрлеу арқылы қорқыныш, қажеттіліктен – теріс мотивацияның туындауы да мүмкін [7]. Зерттеушілер мұны «ауыр да жағымды» категорияға жатқызады. Себебі кейде теріс уәждеменің әсері оң нәтижеге ұласуы мүмкін. Қазіргі уәждеу нәтижесінің ерекшеліктері бар, заманауи мотивация теориясы – бұл алдыңғы теорияларға қарағанда жетілдірілген тәсіл ретінде көрініс береді. Ол қазіргі психологтардың адам психологиясын зерттеу үшін, миына бақылау жасау арқылы жүргізілген эксперименттерге сүйенеді [9].

Нейропсихология деп аталатын бұл ғылым саласы кәсіпорын басшыларына жұмысты тыңғылықты орындау үшін мотивациялау барысында қызметкерлердің психологиясын түсінуге көп септігін тигізіп отыр.

Құдай адамға ерік бостандығын бере отырып, оның таңдауы өз қалауы бойынша жүретін балама жолдарды да ұсынады. Ол – иман әлсіздігі немесе мүлдем дінсіздік кезінде көрінеді. Діндар мен дінсіздің арасында айырмашылық бар. Ислам сеніміне сай діндар Алланың ықыласын алу үшін жоғары мақсат дәлдігін іздейді. Ақыр соңында Алла тағала ізбасарларын жақсы білгендіктен, оларды сынау үшін оң және теріс мотивацияларды жөнелтеді. Оны тәубә ету арқылы қабылдайсын ба, жоқ әлде басқа тәсілдермен жеңесің бе, соның түрлі салаларын көрсетіп, жол таңдаудың терезесін ашады. Олардың сенімдері олардың әрбір іс-әрекеті мен уәделерін басқарады. Алайда ерік бостандығы бар адамдар адасып, бұрыс жолға түсуі мүмкін. Мұндай жағдайда Алла тағала тәубеге келу мен өкінішке бату арқылы тазару мүмкіндігін береді. Мұсылман сенімінде Рақымы мол Жаратушы кешірімге көпес емес, кешірімі шексіз. Ұтымды ойлауды қажет етпейтін, исламдағы қалыптасқан қондырғы – қайырымдылық жасау. Қасиетті Рамазан айында ислам өкілдері жылдық табысының аз бөлігін мұқтаждарға береді. Зекеттің есептеулі мөлшері бар және ол міндетті. Зекет беруші ішкі қанағаттанушылық теңгерімге қолы жеткізеді. Алла тағала басшылыққа ала отырып, байлығы мен кіріс көздеріне қолдау көрсетеді деген ой қалыптастырады. Шынтуайтында заманауи мотивациялық теориялардың түп төркінін исламнан іздеген дұрыс. Бұл термин жаңалық емес, ежелден бері келе жатқан адамның инстинкті әрекетінің салдары. Адам ата мен Хауа ана мысалына қайтып оралсақ, екеуі тәубе етіп, кешірім сұрағанда Аллаһ тағала кешірді, бірақ жер бетінде өмір сүру белгіленді. Осы оқиғада болған барлық жағдайлар мотивация туралы түсінік қалыптастырады. Бұл шайтанның теріс уәждемесінің көрінісі. Теріс уәждеменің бұл тұжырымдамасы жамандық жасаудан сақтайды және тақуалыққа шақырады. Бұл оқиға кешірім сұрау мүмкіндігінің бар екендігіне деген үміт белгісін білдіреді. Мәида сүресінде «Кімде кім (ұрлық істеп) зұлымдық қылғаннан кейін тәубеге келіп түзелсе, Алла оның тәубесін қабыл алады. Алла шынында бек кешірімді, ерекше мейірімді» (5: 39) дейді [1, 115-б.]. Исламдағы мотивацияны көрсететін тағы бір мысал халиф Омар кезінде болды. Ол Қасиетті Құранды оқып және түсінетін адамдардың азаюына алаңдап, жақсы білетіндерді марапаттап, кейінірек діни білімі жоғарыларды басқаларға үйрету үшін елші етіп тағайындап отырған. Адамдарды ынталандыруда жердегі сыйақылар жүйесін құрды.

Ертедегі мұсылман дәрігерлері халық арасында ынталандырушы рөл атқарды. Түрлі тәжірибелер жүргізді, білімнің берік негізін жасады. Ежелгі мұсылман ғалымдарының жетістіктері дәрігерлік білім алатын студенттер үшін ынталандыру болды. Мысалы, Рей мен Бағдад ауруханаларының басшысы бола жүрып, Әбу Бәкр әр-Рази студенттер өнеге алатын әр түрлі еңбектер жазды. Әйгілі мұсылман дәрігері Ибн Сина кәсіби ортаның өсуіне үлес қосты, туберкулез бен қант диабетін, т.б. ауру түрлерін зерттеді. Философия, математика, химия сияқты ғылым салаларында тәлімгерлер үшін үлгі болды. Әбу әл-Касым аз-Захрави фармакология, хирургия, онкология және анатомия білгірі болды, жатырдан тыс жүктіліктің болатынын бірінші болып анықтаған. 200-ге жуық хирургиялық аспаптар ойлап тапты. Китаб эт-Тасриф (Kitab at-Tasrif) еңбегі хирургия бөлімі студенттерінің оқулығы ретінде жүрген. Әбу Маруан ибн Зухр болса тамақтану мен гигиена туралы терең айналысып, пневмония, құлақтың қабынуы, қышыма, т.б. ауруларды зерттеп, шәкірттері үшін оқулықтар жазған. Ибн Рушдтың әл-Куллият (al-Kulliyat) шығармасы медицина саласына қомақты үлес қосты, кейін Еуропа жоғары оқу орындарында оқытыла бастады. Ибн ән-Нәфис қан айналымы саласында жаңалықтар ашты. Осындай ашылымдар өз заманының жастарын селт еткізбей қоймады.

Алланың хабарын жеткізушілер пайғамбарлар деп аталды және олар адамдардың арасынан тақуалығы мен ізгілікті істері үшін таңдалды. Мұхаммед – Алланың соңғы елшісі, Араб түбегіндегі Меккеде 570 жылы дүниеге келген. Меккедегі Ка'ба ол заманда пұтқа

табынудың маңызды орталығы болды. Бұл ғимараттың ішінде үш жүзден аса пұттардың сақталғандығы айтылады [11]. Пұтқа табынушы тайпалар арасында су ресурстары мен діни ғибадат бағытында үстемдік ету үшін алауыздық кең етек жайды, құмар ойындар, ішімдік ішуге шектеу болмады, әйелдер кез келген құқықтар мен экономикалық қамсыздандыру тұрғысында еркекке тәуелді еді. Пайғамбардың келуімен жағдай өзгерді. Жұма сүресінде «Алла надандарға өз іштерінен Алланың аяттарын оқып, ұғындыратын, (күнәлардан) пәктейтін, кітапты (Құранды), хикметті үйрететін бір пайғамбар жіберді. Оған дейін олар ашық еді» (62:2) [1, 554-б.] деп түсіндіреді. Алла тағала мен елшісіне мойынсұну тәртібі енгізілді.

Жаннатқа сену – мұсылманның парызы. Жаннаттың сұлулығы мен берекеттері олар үшін игі істер жасауға, Алла тағала мен елшісінің ілімдерін ұстануға түрткі болды. Ақыретте алатын ләззаттары үшін ынталанды. Сахаббалардың дәрежесі анықталды. Әли-Ғимран сүресінде «Талай пайғамбарлар және көптеген құдайшыл ғұламалар бірлікте соғыс ашты. Олар құдай жолында кездескен қиындықтарға босаңсымады. Әлсіздік істемеді, бас имеді, Алла сабыр етушілерді жақсы көреді» (3:146) [1, 69-б.] деген айғақты дәлел келтіріледі. О дүниедегі әсемдік пен байлықтың қол жетімділігі туралы «Әне, соларға іргесінен өзен ағып жататын Ғадын жаннаты бар. Олар онда алтыннан білезік салады, қалың және жұқа жасыл жібектерден киім киеді, арқалы орындықтарға сүйеніп отырады. (Міне бұл) неткен жақсы сый, неткен жақсы орын» (18:31) [1, 298-б.] екені Каһф сүресінде баяндалады. Мұсылмандар үшін тозақ – теріс мотиватор. Ислам дінінде Жаратушы мен жаратылыс арасында тығыз байланыс бар. Жаратушы адамды, періштені, жынды, табиғатты жаратты. Өз кезегінде бұлар Алланың заңдылықтарына бағынып, ұсынылған үлгі бойынша жүргені дұрыс. Алайда адам таңдау еркіндігіне ие. Мұсылмандарға әрекет ету еркіндігі берілгенімен, ол әрекеттердің салдары ескертіледі. Сондықтан олардың жаратушыға сүйіспеншілігі игі істер арқылы береке мен рахат көруге ұмтылдырады. Алайда тозақтың болуы мен ондағы қорқынышты жазалар да мінез-құлқына терең әсер етеді. «Тозақ күтіп тұрады. Ол азғындардың барар тұрағы. Олар онда сансыз ғасырлар бойы тұрады. Олардың онда не бір салқынға, не бір сусынға қолдары жетпейді. Қайнап тұрған су мен ірің ғана ішеді» (78: 21-25) [1, 583-б.] деп тозақ суреттемесі Қасиетті Құранның Нәба сүресінде айтылады. Исламда ақырет өмірі де ынталандыру көзі деп айтуға болады. Ол діннің негізгі ұстанымдарының бірі. Мұсылмандар жердегі өмірді уақытша деп санайды және жер бетіне мәңгілік өмірге дайындалу үшін жіберілгендігін мойындайды. Қасиетті Құран бейбітшілік пен әділдік орнатуды және соған апаратын дұрыс жолмен жүруді бұйырды. Демек, мұсылман адам ислам ілімдеріне қарсы шықпауға, Алла тағаланың басшылығына бағынуға шақырылады. Жаман істер жасамау туралы ескерту жасалады, керісінше болған жағдайда тозақ отына кіреді. «Біреу Аллаға және оның елшісіне қарсылық қылса, оның тозаққа түсіп, онда мәңгі қалатынын олар білмей ме? Қорлықтың үлкені – әне, сол» (9:63) [1, 198-б.]. Қасиетті Құранда тозақ отының қаншалықты ауыр болатындығы жайлы жиі айтылғандықтан, тозақ қорқынышы мұсылмандарды жақсылық жасауға, ислам іліміне қарсы шықпауға итермелейді. Өнегелі істеріңмен алға ұмтылу исламның негізгі қағидаттарының бірі.

Мақсатқа жетудің маңызды тәсілдері

Алға ұмтыла білу қабілетіне ие және болашаққа лайықты мақсаттар қоя білген адамның өмірі мағыналылығы жоғары екендігі барлық мотивациялық еңбектер мен кітаптардың негізгі тақырыбына айналып үлгерді. Осыған керісінше мақсат болмаса, өмір мәнсіз көмескі сипатта болуы мүмкіндігі жоғары екендігі де ең жиі қозғалатын тұжырымдаманың бірі. Ал, қазіргі кездегі мақсат пен адам тіршілігінің мотивациялық тұстарын ашу діндар жастардың креативтілік қабілетін дамытуға мол мүмкіндік береді. Алладан келген «оның еңбегінің нәтижесі де алда көрінеді. Содан соң оған сыйлығы, не жазасы толық беріледі» (53:40-41) [1,

528-б.] деген аятта әрбір белсенділіктің жазасы мен сыйы бар екендігі баяндалады. Заманауи мұсылман жастары бедел мен ақша туралы ғана ойламауы, керісінше кемелділікке жету жолын іздеуі маңызды. Болашақ үшін еңбек ете отырып, оның ілгері болуына үлес қосу ғажап шешім болар еді. Құранда былай делінген: «Әр адам өз еңбегінің ғана нәтижесінде қол жеткізеді» (53: 39) [1, 528-б.]. Бұл жердегі мәтіннің негізгі мағынасы «ұмтылыс». Ұмтылыстың түрлері көп, мысалы «көптің бірі болу», «танымалдылыққа ұмтылу», «беделді болуды армандау», «бай болу», «қоғамның дамуына үлес қосу», «ақиқатты тану», т.б. Ең маңыздысы ұмтылыстың болуы, сонымен бірге дамудың келесі сатысы келе береді. Сол үшін жоғары мақсаттарды белгілеудің, сол арқылы ой мен қиялдың шеңберін кеңейтудің қажеттілігі ортаға шығып отыр. Мысалы, адам үлкен жоба бастаса, алайда ол сәтсіз аяқталып, күтілген нәтижеге қол жеткізілмесе. Ұжым еңбектің жемісі мен нәтижесіне қарай бағалайды. Ал, жобаға жұмсаған күш, қажыр-қайрат пен уақыт есепке алынбайды. Себебі күтілген нәтиже көзге көрінбеді. Мұндай жағдайда жобаға жауапты тұлға марапатқа ие болмасы анық. Керісінше жобаға бөлінген қаржыны ақтамағаны үшін жұмыстан босатылуы немесе шығынды өтеуі мүмкін. Ал, ислам тұжырымдамасында ақыр заман күні Алла тағала жұмыстың нәтижесіне ғана қарамайды, ұмтылысты да бағалайды. Ұмтылыс пен қалау адамдардың көзіне көрінбеуі мүмкін, адамдардың көбі оны елемейді де. Әлбетте мұсылман өкілі оны «Алла тағала көріп тұр, біздің қосқан үлесті сол ғана байқайды! Еңбегімді ешкім бағаламады деп күйзеліске түсу қателік, себебі біз шайтанның азғыруында болып, соның келемежіне құрбан болудамыз. Жалқаулықты доғарып, ақталудан құтылу керек!» деп қабылдайды. Сондықтан, мұсылман адамның ұмтылысы әр түрлі кедергілерге қарамастан Жаратушының бақылауын ескере отырып жол табуды бағыттайды. Ал, жол табу дағдысы креативтілік қабілетпен тікелей байланыстағы ұғым. «Өмірді креативті түсіну үшін адамға батылдық пен күш керек. Креативтілікке арналған көптеген зерттеулер батыллықтың белгілі бір нұсқаларына назар аударады: бұл тәуелсіз болу, кемелділік, мінездің беріктігі, т.б. Адам бұдан былай басқалардың көңілінен шығуға, танымал болмай қалам-ау деп қорықпайды» [6, 80-б.].

Уақыт бір орнында тұрмайды. Оны бағалай отырып, орынды жұмсауды ислам ілімі де назардан тыс қалдырмайды. Ислам ғұламалары қалдырған мағыналы дәйексөздерге мән берсеңіз олар үшін уақытты үнемдеуге не себеп болғанын, қазіргі тілмен айтқанда – мотивациясы не болғанын байқайсыз. Ойшылдардың білімге құштарлығы – шыңға шығуына түрткі болған. Мұндай сипаттағы мотивация – ислам сенімінде «Алла тағаланың мүміндерге қалаған игілігі негізінде нәсіп болады». Уақыт мотивациясы мен діннің ұштасуы жастардың өз өмірін мағыналы өткізуге жол бастайды. «Бұл қасиетке сабырлылар ғана қол жеткізе алады. Бұл қасиетке ұлы несібе иелері ғана қол жеткізе алады» (478:35) [1, 481-б.] деген растама Фуссилат сүресінде берілген. Уақыт көкжиегін анықтау мен уақыт өлшемінің шексіз еместігін білу – мотивациялық ынталандыру арқылы ой-өрісті кеңінен қолдана отырып іс атқаруға тартады. Қазіргі уақытта адамдар жұмыс күнінің бір сәтте өтіп кететінін жақсы біледі және іс жүзінде ештеңе жасалмағанын сезіп отыруы мүмкін. Осылайша күн өткен сайын және аптаның соңында орындалмаған міндеттердің үлкен үйіндісі жинақталады. Көптеген адамдар, әсіресе жастар үшін барлық жұмысты және үй шаруаларын қалай тиімді ұйымдастыру керек, тіпті кешке киноға баруға үлгеру үшін нақты не керек. Бұл мақалада автор уақытты тиімді пайдалану тәжірибесімен бөліседі және бір күнде мүмкіндігінше көп тапсырмаларды қалай шешудің құпияларын ашуға аз да болса ұсыныс айтылады. Ол үшін уақытты тиімді басқару керек.

Қазіргі ағылшынша «time management» – уақытыңды басқару, оны пайдалану тиімділігін арттыру технологиясы деп айтып жүргеніміз жаңашылдық емес, бұл қағидаттың тұжырымдамасы «адам бірде-бір сәтін құлшылықтан өзге бос нәрсемен өткізіп алмауы үшін, уақыттың қадірі мен оның мәнін түсінуі тиіс. Ісі мен сөзінің ішінен алдымен ең маңыздысын орындау қажет. Мұсылман ниеті – «амалынан хайырлы» екенін Құран мен хадистер әуелден

бастап жүйелеп берген. Мұхаммед пайғамбар өз уақытын ұтымды пайдалана білудің үлгісін көрсетті [12]. Егер уақытты басқару призмасы арқылы мәртебелі Мұхаммедтің өміріне қарасақ, негізгі төрт қағиданы көруге болады: 1) Уақыттың құндылығын түсіну, сондықтан әрбір бос уақытты тиімді пайдалану; 2) Барлық мәселелерде өзінің пайғамбарлық миссиясын басшылыққа алу, осыған негізделген кез келген қызметті жоспарлау кезінде маңызды ойлар мен басымдықтарды құру; 3) Уақытты басқару саясатын құру; 4) Барлық тапсырмаларды уақытында жоспарлау және орындау. Уақыттың құндылығы Құран Кәрімнің көптеген аяттары мен пайғамбардың сөздерінде баса айтылған: «Ғасырмен ант! Иман келтіріп, игі істер істеген, бір-біріне ақиқатты, сабыр-тақатты өсиеттеген адамдардан басқаның барлығы зиян келтіреді» (103:1-2) [1, 603-б.]. Уақыт туралы тағы бір анықтама Меккеде түскен Зұха сүресінде «Сәске уақытымен серт; Тым-тырыс кездегі түнмен серт!» (93:1-2) [1, 597-б.] деп айтылады. Пайғамбарлық миссия басталғаннан кейін Мұхаммед пайғамбар бүкіл өмірін ислам дінінің таратуға бағыттады. Оның өмірінің басты мақсаты – исламға қызмет ету және адамзатқа оның хабарын жеткізу еді. Бұған мынандай аспект кірді: әуелі өзінің жеке тұлғалық рухани жетілуі және үлгі боларлық іс-әрекеттері арқылы басқаларды сенімге шақыру. Аса құрметті пайғамбардың басымдылығы Қасиетті Құранның өсиеттері мен Алламен жеке қарым-қатынасы негізінде құрылды. «Ол мыңдаған серіктері жиналған соңғы қажылықтағы қоштасу уағызында: «Сіз менің Алланың елшісі ретінде миссиямды орындағаным туралы куәлік етесіз бе? - деп сұрады. Әрине бірауыздан «иә» деп дауыстады».

Мұхаммед пайғамбардың немере інісі Ибн Аббас жеткізген хадистердің бірінде: «Жексенбі – тұқым себу және құрылыс салу күні, дүйсенбі – саяхат, сейсенбі – қан тапсыру, сәрсенбі – садақа беру, бейсенбі – әкімдерге жеке сұрақтар қою күні, жұма – үйлену тойы және отбасымен бірге уақыт өткізу, жексенбі – тамақ үшін аң аулау күні» (*Сахих әл Бухари хадистері*) деп кесте жасалған. Алайда, қазіргі кезде ғұламалар бұл хадисті бұлжытпай басшылыққа алуға шақырмайды. Алайда, хадис белгілі бір қызмет түрлеріне негізделген, апта күндерін бөлу идеясына нұсқайды. Тағы бір хадисте «әр дүйсенбі сайын білім ал» делінген (*Феиз әл-Қадр, Мунауи*). Уақытты тиімді пайдалануға бағыттайтын хадистер көптеп кездеседі. Пайғамбардың уақытты басқаруы туралы егжей-тегжейлі ақпаратты күнделікті өмірінен алуға болады. Оның кейбір іс-әрекеттері тұрақты немесе төтенше сипатта болды. Төтенше немесе стихиялы шараларға – елшілерді немесе түрлі тайпалардың өкілдерін қабылдау, негізгі қажеттіліктерге байланысты жиналыстар, бейтаныс адамдарға көмек көрсету, т.б. Егер бір адам Мединеде бірнеше күн тұра алатын жағдайы болса, онда оның пайғамбармен кездесуі жоспарланған кесте тізіміне енгізілген, ал бір күннен артық қала алмайтындарды кезектен тыс қабылдайтын болған. Мұны Таиф тайпасы өкілдерін қабылдау туралы әңгіме растайды. Бұл тайпаның өкілдері Мединеде біраз болғандықтан, олармен әр түнгі намаздан кейін кездесіп, сөйлесті. Бірде пайғамбар олармен кездесуді бір түнге кейін қалдырған кезде олар «О, Алланың елшісі! Неге сіз бізге әдеттегі уақытта келмедіңіз, кешіккеніңіздің себебі неде?...» [13] сияқты мәтіндерден қорытынды жасауға болады.

Исламда намаз оқудың белгілі бір уақыттары белгіленген әрі сол уақытында орындалуы керек. Осыған орай пайғамбар: «Мұсылманның ең жақсы амалы – мінәжат ету уақыты» (*Муслим, әл Бухари*). Шарифатқа сай намазды уақытынан кешіктіруге болмайды. Мұндай нақтылық мұсылман адамға уақыттың құнын түсінуге мүмкіндік береді. Сахабалардың жазбаларында Мұхаммед пайғамбардың күндізгі және түнгі қызметі жоспарланып, сол режиммен жүретіні баяндалады. Жалпы мұсылман емес әлем өкілдері Мұхаммед пайғамбардың өмірі туралы аз біледі, көбінесе соғыс алаңында өткізді деген түсінік қалыптасқан. Алайда бұл шындықтан алыс. Хадистерді бағалай отырып, мәртебелі пайғамбардың уақытын басқару тәсілі арқылы қандай қызмет атқарғанын түсінуге болады. Оның өмірінің көп бөлігі дұға жасауға, қоғамдағы және отбасындағы мәселелерді шешуге арналды. Өз уақытына ұқыпты болды, ысырап жасамауды басқаларға ескертті. Сарапшылар

оның өмірінің барлық аспектілерін тайм-менеджменттің негізгі қағидаттарына пайдалануды ұсынады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз бағыттаушы болатын исламдық мотивация моделін креативті ойланумен, уақытты тиімді пайдалану тетіктері аясында саралауға қадам жасадық. Исламның мотивациялық модулін қоғамда нұсқаулық беретін құрал ретінде қабылдаса болады. Оны оқытудың әдістемесі мен формасы – тәжірибелік жұмыс, сыни тұрғысынан ойлау технологиясы үшін қоршаған орта туралы бейнеролик және қосымша көрнекілік материалдар үшін таза табиғат байлығы пайдаланылады. Мотивациялық модульдың негізгі төрт аспектісі бар деген қорытынды ортаға шықты: 1) Мухасаба (*Muḥāsabah*) – өзіңе өзің есеп беру мен күнтізбелік кешен жасау, «мұсылман адамның жақсы-жаман әрбір амалын, сауабы мен күнәсін таразылай отырып, оңды істеріне шүкір етіп, қателіктеріне кешірім тілеп, тәубе етіп, өкініш білдіріп, түзелуге, қайтадан сүрінбеуге бекінуін, сондай-ақ тура жолда тайсақтамай, нық жүруге талпынуы»; 2) Мурақабә (*Murāqabah*) – «өзін-өзі бақылау, тексеру немесе барлық ынта-ықыласын бір мақсатқа бағыттау дегенді білдіреді. Алланы жүрегімен ойлап, терең оймен қабылдау. Алланың әр жерде, әр кеңістікте өзін көріп, естіп, біліп тұрғандығын сезіну»; 3) Мутабаа (*Mutāba‘ah*) – мәртебелі пайғамбардың ісін үлгі тұту, іс жасағанда Мұхаммед пайғамбардың өзі жасағандай жасау керек деген тұжырым; 4) Мушаһәда (*Mujāhadah*) – «яғни Алла тағаладан басқа еш нәрсенің жүректе болмауы» дегенді білдіреді және «жазбаларда «уәридат» деп аталатын фәйздерге, яғни сыртқы және ішкі дүниесіне нұрлардың қаптауы сияқты нығметтермен қауышу».

Ислам мотивациясы ұғымы қазіргі қоғам өкілдеріне жеткіліксіз деңгейде ұсынылып отыр, сондықтан түсінбеушілік жағдайларға тап болады. Осы тақырыпты зерттеу – іргелі және сенімді болмысқа мойынсұнушылыққа деген ұстанымдарды меңгеруге түрткі болды. Әрбір тәсіл адам санасының өлшеміне сәйкес келеді. Алынған модульдер тәртібі қисынды және мақсатқа жету жолын жеңілдетеді. Мотивацияның рухани аспектілері арқылы бағалаудағы нақты және тұжырымдалған ғылыми тәсіл – адамның хәлін оңалтып, оны діни тұрғыда анықтайтын уәждер негізінде нақтылана береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Құран Кәрім. Қазақ тілінде сөзбе-сөз мағынасы / Аударғандар: Мұхаммед Шыңғыс қажы, Ермек Мұхаммедқали. – Астана, 2016. – 624 б.
2. Abdullāh, Y.A. 2015. “Holy Qur’ān Translation in English”. [Электронды ресурс]. URL: <http://www.muslimaccess.com/quraan/translations/yusufali/>.
3. Mohamed, M. and others. Concept of motivation in Islam. – University of Wales Trinity Saint David, 2006. – 266 p.
4. Имам Нәуәуи. Хадистер жинағы (риядус салихин). – Алматы: Көкжиек, 2014. – 656 б.
5. Skinner, B.F. 1972. “Beyond Freedom and Dignity”. *Contemporary Sociology*, 1.1., 19. Web. – 216 p.
6. Маслоу, А.Г. 1999. Дальние пределы человеческой психики / Перевод с английского А.М. Татлыбаевой. Науч. ред., вступ. статья и коммент. Н.Н. Акулиной. – СПб. Евразия. – 432 с.
7. Bewley, T. 1999. “Work Motivation”. Cowles Foundation for Research. [Электронды ресурс]. URL: <http://cowles.econ.yale.edu/>
8. Eleftheria, E. 2014. Chapter on Islamic leadership for wisdom in business publication. – University of Nice Sophia-Antipolis, France.

9. Nitin, N. and others. 2010. "Employee Motivation, a Powerful New Model". Harvard Business Review, Web. 2nd. [Электронды ресурс]. URL: <https://hbr.org/2008/07/employee-motivation/ar/1>
10. Нуман, А.Х. Мотивация на успех в исламе [Электронды ресурс]. URL: <https://videohot.ru/watch/motivatsiya-k-chemu-ti-stremishsya--numan-ali-Khan/aNj-JshfGjo>.
11. Наїыкал, М.Н. 2012. "The Life of Muḥammad", Isma‘il Razi A. Al Faruqi Translation. [Электронды ресурс]. URL: http://www.witness-pioneer.org/vil/Books/MH_LM/default.htm
12. Тайм-менеджмент в жизни Пророка Мухаммада. [Электронды ресурс]. URL: http://www.info-islam.ru/publ/stati/statji/tajm_menedzhment_v_zhizni_proroka_mukhammad/5-1-0-15105.
13. Иззуддин ибн әл-Асир (555-630), Усд-ул-Ғаба фи ма‘рифатил-асхаб. [Электронды ресурс]. URL: <http://fatua.kz/kz/post/viewid=687>.

REFERENCES

1. Quran Kárim. Qazaq tilinde sózbe-sóz maǵynasy / Aýdarǵandar: Muhammed Shyńǵys qajy, Ermek Muhammedqalı. – Astana, 2016. – 624 b. [in Kazakh]
2. Abdullāh, Y.A. 2015. "Holy Qur‘ān Translation in English". [Elektronny resurs]. URL: <http://www.muslimaccess.com/quraan/translations/yusufali/>
3. Mohamed, M. and others. Concept of motivation in Islam. – Unviersity of Wales Trinity Saint David, – 266 p. [in English]
4. Imam Náýáýı. Hadıster jınaǵy (ruadıys salıhın). – Almaty: Kókjiek, 2014. – 656 b. [in Kazakh]
5. Skinner, B.F. 1972. "Beyond Freedom and Dignity". Contemporary Sociology, 1.1., 19. Web. – 216 p. [in English]
6. Masloý, A.G. 1999. Dalnie predely chelovecheskoı psıhıkı / Perevod s angluskogo A.M. Tatlybaevoi. Naých. red., vstýp. statia ı komment. N.N. Akýlınoi. – SPb. Evraziia. – 432 s. [in Russian]
7. Bewley, T. 1999. "Work Motivation". Cowles Foundation for Research. [Elektronny resurs]. URL: <http://cowles.econ.yale.edu/> [in English]
8. Eleftheria, E. 2014. Chapter on Islamic leadership for wisdom in business publication. – University of Nice Sophia-Antipolis, France. [in English]
9. Nitin, N. and others. 2010. "Employee Motivation, a Powerful New Model". Harvard Business Review, Web. 2nd. [Elektronny resurs]. URL: <http://hbr.org/2008/07/employee-motivation/ar/1>
10. Numan, A.Kh. The motivation for success in Islam. [Elektronny resurs]. URL: <https://videohot.ru/watch/motivatsiya-k-chemu-ti-stremishsya--numan-ali-Khan/aNj-JshfGjo>
11. Naїыкал, М.Н. 2012. "The Life of Muḥammad", Isma‘il Razi A. Al Faruqi Translation. [Elektronny resurs]. URL: http://www.witness-pioneer.org/vil/Books/MH_LM/default.htm.
12. Imam Ibn al-Jauzi shane islamdagy time menedgment. [Imam Ibn al-Jawzi and Time Management in Islam]. [Elektronny resurs]. URL: <https://azan.ru/durus/read/10-shyi-nasihat-imam-ibn-al-dzhauzi-zhane-Islamdagyi-taym-menedzhment-15597>.
13. Izzuddin ibn al-Asir (555-630), Usd-ul-Ғаба fi ma‘rifatil-ashab [Elektronny resurs]. URL: <http://fatua.kz/kz/post/viewid=687>.